

**PESA INTERNATIONAL
JOURNAL OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

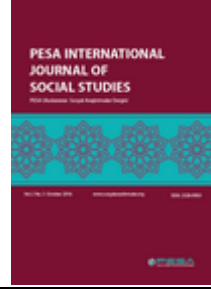
February 2017, Vol:3, Issue:1

Şubat 2017, Cilt:3, Sayı 1

e-ISSN: 2149-8385

p-ISSN: 2528-9950

journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

**İkinci Kerbela Faciası: Fah (Fakh) Vak'âsı (172/786)
The Second Tragedy of Karbala:Fah (fakh) Cases of (172/786)**

İlhan Yakut

ilhan_yakut@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 31 Ekim 2016
Kabul 28 Şubat 2017

Anahtar Kelimeler:

Fah (Fakh) Vak'âsı, Ehl-i Beyt,
Hüseyn b. Ali, Abbasiler

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Abbasilerin iktidara gelişinde Hz. Ali Evladı ve taraftarlarının (Şia) çok önemli bir rolü olmuştur. Ancak Abbasiler iktidarı ele geçirince Ali Evladına yönetimden pay vermemiş, onları dışlamışlardır. Bunun üzerine Ali Evladı ve taraftarları bir taraftan Abbasilere karşı mücadeleye başladılar. Defalarca çıkardıkları isyanlar genellikle bastırıldığı için başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Ta ki tarihler 786'yı gösterene dek. Çünkü bu tarihte yaşanacak olan hadise nedeniyle Ehl-i Beyt, Abbasilerden koparak bağımsız bir devlet kurmaya muvaffak olacaktır. Buna sebep olan savaş ise, ikinci Kerbela Hadisesi olarak da kabul edilen Fah Vak'âsı'dır. Bu makalenin amacı, Ehl-i Beyte mensup Hüseyn b. Ali'nin Abbasilerin zulmüne karşı giriştiği isyanın sebeplerini, isyanın gelişme sürecini ve 172/786 yılında Fah (Fakh) bölgesinde yapılan savaşın sonuçlarını incelemektir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 31 October 2016
Accepted 2 February 2017

Keywords:

Fah (Fakh) Cases of Ahl al-Bayt,
Husayn b. Ali, the Abbasid.

ABSTRACT

The coming to power of the Abbasids Son of Ali and his supporters (Shi'a) has become a very important role. However, they did not share the management of the Abbasids seized power with Son of Ali, they excluded them. Whereupon Son of Ali and his supporters began to struggle against a side from the Abbasids. Rebellion often ended in failure because they make repeatedly suppressed. Until that date and until the required 786. Because the event that this will happen because the Ahl al-Bayt in history, will be successful in establishing an independent state broke off from the Abbasids. The reason for this is the second battle Karbala Events are also accepted as Karbala:Fah (fakh) Cases of. The purpose of this article, members of the Ahl al-Bayt Husayn b. Ali Abbasi of the reasons for engaging in rebellion against oppression, rebellion Fah in the development process and in 172/786 (Fakh) is to examine the consequences of the war in the region.

Giriş

Abbasi Devleti, tarihin tanıklık ettiği en uzun ömürlü devletlerden biri olma vasfına erişirken, Devletin en güçlü olduğu dönem, Abbasilerin en çok bilinen halifelerinden biri olan Harun Reşid'in hilafetine denk gelmektedir. Çünkü Abbasi Devleti onun zamanında hemen her alanda büyük gelişmeler kaydetmiştir.⁴⁴ Bununla birlikte devlete karşı muhalefet hiç eksik olmamış, başta Hariciler olmak üzere Ali oğulları ve kabileci Arap toplulukları, Abbasi Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır. Özellikle, Abbasiler, Ehl-i Beyt mensuplarına Emeviler'in yapmadıkları zulümleri yapmaya başlayınca, Ehl-i Beyt mensupları bu dönemde kendilerini ihanete uğramış olarak hissettiler ve Abbasilere karşı olumsuz bir tavır takınarak farklı zamanlarda isyanlar çıkarmışlardır. Bu isyanların bir kısmı başarısızlıkla sonuçlansa da bazı ayaklanmalar da olumlu sonuçlar vermek suretiyle Ehl-i Beyt'e mensup insanlar tarafından bazı devletlerin kurulmasını sağlamışlardır. Bunun yanı sıra, Horasan bölgesinde baş gösteren ayaklanmalar

⁴⁴ Bernard Lewis, *The Arabs in History*, Oxford University Press, New York, 1993, s.84, vd.

ve Suriye Bölgesi'nde kabilecilik anlayışıyla meydana gelen çekişmeler, Harun Reşid'in Afrika'da meydana gelen ayaklanmalara yeterince müdahil olmasına engel olmuştur. Bu nedenle, ülkenin doğu eyaletlerindeki durum oldukça karışıktı. Bu bölge sakinleri uzun zamandan beri İslâm hâkimiyetinde bulunmalarına ve hatta İslâmiyet'i benimsemelerine rağmen; eski dinlerine, örf ve adetlerine, milli kültürlerine bağlı kalarak yeni dini pek benimseyememişlerdi. Bu yüzden, çeşitli bahanelerle devlete başkaldırıyor ve isyan etmiş olanlarla birleşiyorlardı.⁴⁵

Kuzey Afrika'ya gelince, burası da özellikle Harun Reşid döneminde oldukça karışık bir durumda idi. Halife Mansur tarafından Kuzey Afrika Valiliği'ne tayin edilmiş olan Yezid b. Hatim el-Mühellebi'nin 786 yılında ölümünden sonra valilerin sık sık değişmesi ve 177/793'te vali tayin edilen Fazl b. Ravh'ın sert tutumu sebebi ile Tunus'ta isyan çıktı. Daha sonra vali olarak atanan, ismen halifeye bağlı olmakla beraber tam manasıyla bağımsız hareket eden İbrahim b. Ağleb bir asır hüküm sürecek olan Ağlebiler Devleti'ni kurdu.⁴⁶ İsyanların çıkmasında ve devletlerin kurulmasında Berberiler önemli bir faktör teşkil ettiler. Nitekim bu ayaklanmaların en önemli sebeplerinden biri de Berberiler idi. Bölge nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Berberiler, Abbasi valileri için büyük bir tehlike oluşturmuyorlardı. Berberi ayaklanmaları, Abbasiler cihetinde hilafetten bağımsız müstakil bir devletin kurulmasına sebep teşkil edecek şekilde hızlıca gelişme göstermekteydi. Hilafet ortadan kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, bu durumda İdrîsîler, Rüstemîler ve Midralîler gibi devletlerin kurulmasına ve kesin olarak orta ve uzak Mağrib'in hilafetin sultanından ayrılmasına sebep olmuştur.⁴⁷ Sonuç olarak, uzak Mağrib de bütünüyle Abbasi Devleti'nin kontrolünden çıkmış ve merkezi otoriteden uzaklaşmıştı.

Abbasi halifelerinin Şiilere karşı izledikleri sert politika sebebi ile İsmailî imamları gizlenmeye ve davetlerini gizlice yapmaya başlamışlardı. Bunun için Abbasi kontrolünden uzak, Kuzey Afrika, Deylem, Taberistan gibi bölgeleri seçtiler⁴⁸ ve buralarda çeşitli devletler kurdular. Malum olduğu üzere ilk Şii devlet olan İdrîsîler (788-985) Mağrib'te⁴⁹, Ağlebiler İfrikkiye'de (800-909)⁵⁰, Fatımîler (909-1171) de Tunus ve civarında kuruldu. Bu devletlerin kurulması zor durumda kalan Abbasi Devleti'nin politikasını etkilemiştir.

İsyanın Başlama Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Ehl-i Beyt mensupları, Abbasiler döneminde yoğun işkence ve kovuşturmalara maruz kaldılar. Özellikle, Ebu Cafer Mansur döneminde meydana gelen ve Abbasileri oldukça uğraştıran Ehl-i Beyt'in önemli temsilcilerinden Muhammed en-Nefzü'z-Zekiyye'nin ve kardeşi İbrahim'in isyanlarının bastırılmasından sonra iyice zayıfladılar. İleri gelenler, Medine ve Bağdat şehirlerinde baskı altında tutuluyorlardı. Ancak, belli aralıklarla Abbasilerin zulmüne karşı başkaldırmayı da ihmal etmiyorlardı.⁵¹

Nefzü'z-Zekiyye'nin isyanının⁵² bastırılmasından sonra Hicaz'da gerçekleşen ve İdrîsîler Devleti'nin kurulmasını sağlayan en büyük isyanlardan biri de Hüseyin b. Ali isyanıdır. Bu isyan, 172/786'da

⁴⁵ Ahmet Çelebi, "et-Tarihu'l-İslami ve'l-Hadaratü'l-İslamiyye", *D.G.B. İ.T.*, III, Çağ yayınları, İstanbul, 1986, s. 136.

⁴⁶ Çelebi, "et-Tarihu'l-İslami ve'l-Hadaratü'l-İslamiyye", *D.G.B. İ.T.*, III, s. 139.

⁴⁷ Muhittin Kapanşahin, *Ağlebiler(800-909)*, Yalın yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 11.

⁴⁸ Nihat Yazılıtaş, *Fatımî Devleti Tarihi*, Kriter yayınları, İstanbul, 2010, s. 15; Nihat Yazılıtaş, *Fatımî Devleti'nde Türkler*, T.T.K, Ankara, 2009, s. 31.

⁴⁹ Brignon, "İdrîsîler", *D.G.B. İ.T.*, V, s. 312.

⁵⁰ Abdülkerim Özaydın, "Ağlebiler", *D.İ.A.*, I, s. 475.

⁵¹ Mehmet Azimli, "Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrîsîler", *Dicle üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2003, 1-14., s. 2., Bkz. Mehmet Azimli, *Abbasi Dönemi Şii Karakterli İsyanlar*, Konya, 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bkz. Cem Zorlu, *Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyanlar*, Ankara, 2001, 218 vd.

⁵² Bu isyan, II (VIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde Kufe'de ortaya çıkan, Irak, Taberistan ve özellikle Yemen'de varlığını sürdüren ılımlı bir Şii fırkası Zeydiyye'nin temelini oluşturmaktadır. Bu fırka ismini Hz. Hüseyin'in Ali Zeynelabidin'den torunu olan Zeyd b. Ali'den alır. Zeyd b. Ali ile Emevi Halifesi Hişam b. Abdülmelik arasında Hz. Ali'nin vakıflarının idaresiyle ilgili ortaya çıkan sorunlardan dolayı (122/740) yılında isyan eder. Zeyd'in isyanıyla ortaya çıkan bu siyasi hareketin Kasım b. İbrahim er-Ressi (ö.246/860) döneminde itikadi bir mezhep halinde teşekkülüne kadar Zeydiler, kendi hakları olduğuna inandıkları iktidarı ele geçirmek için önce Emeviler'e, ardından Abbasiler'e karşı bir dizi isyan hareketine giriştiler. Zeyd'in ölümünden sonra Horasan'a kaçan oğlu Yahya yakalanıp (125/743) yılında Cüzdan'da öldürüldü. Abbasi yönetimine karşı ilk isyan girişimi ise,

Mekke ve Medine gibi kutsal beldeleri de kapsayan geniş bir alanda meydana gelmiştir. Ayaklanma, Hz. Hasan soyundan gelen Hüseyin b. Ali b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵³ İsyan şu şekilde cereyan etmiştir. Tahta henüz yeni geçmiş olan Abbasi halifesi Hadi döneminde, Medine valisi olan Hz. Ömer'in soyundan gelen Ömer b. Abdülaziz⁵⁴ ile Hüseyin b. Ali'nin arasında bir meseleden dolayı yaşanan anlaşmazlık isyanın fitilini ateşledi. Musa el-Hadi, Hz. Ömer'in torunlarından Ömer b. Abdülaziz b. Abdullah'ı Medine'ye vali olarak tayin etmişti. Ömer b. Abdülaziz, görevine başladığı zaman Ebû'z-Zift Hasan b. Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ı, şair Müslim b. Cündüb el-Hüzeli'yi ve Ömer ailesinin azatlısı Ömer b. Sellam'ı bir içki sofrasında yakalamıştı. Ömer b. Abdülaziz'in emri ile bunlar hem dövülmüş hem de boyunlarına ipler bağlamak sureti ile Medine sokaklarında dolaştırılmıştı. Hüseyin b. Ali, Ömer b. Abdülaziz'in görevli memuruna gelerek şöyle dedi: “*Bu adamları dövmüştün, hâlbuki onları dövmemeli idin. Çünkü Iraklılar, bunu (Hurmadan yapılan içki) içmekte pek mahzur görmezler. Onları neden Medine sokaklarında dolaştırıp teşhir ediyorsun?*” Hüseyin'in emri ile teşhirden kurtulan bu kimseler sonra görevli memur tarafından hapse atıldılar. Daha sonra, Hüseyin b. Ali ile Yahya b. Abdullah b. Hasan, Ebû'z-Zift Hasan b. Muhammed'e kefil olmuşlar ve onun kurtarılmasını sağlamışlardı. Bunun yanında görevli memur da Ebu Talib ailesini birbirlerine kefil yapmıştı. Bu yüzden Ebu Talib sürekli göz hapsinde tutuluyordu.

Hasan b. Muhammed iki gün boyunca ortada görünmeyince, görevli memur Hüseyin b. Ali ve Yahya b. Abdullah'ı yanına çağırarak ve onlara sert bir şekilde davranmıştır. Bunun üzerine Yahya, Hasan b. Muhammed'i kendisine teslim edinceye kadar ya da görevli memurun onu getirdiğini anlaması için kapısını çalınca kadar uyumayacağına dair yemin etti. Görevli memurun yanlarından ayrılmasıyla birlikte Hüseyin Yahya'ya neden böyle yemin ettiğini sorunca, Yahya: “*Allah'a yemin ederim ki, evet onun kapısını kılıçla vuruncaya kadar uyumayacağım.*” cevabını verdi. Hüseyin, Yahya ve arkadaşları daha önce Hac mevsiminde Mekke ve Mina'da buluşmak için anlaştıklarını dikkate alarak gece yarısı harekete geçtiler.⁵⁵ Kendisine yapılan muameleye dayanamayan Hüseyin b. Ali etrafına topladığı insanlarla sonucunu düşünmeden Abbasi devletine başkaldırarak isyan bayrağını çekti. Hüseyin b. Ali bu isyana başlarken toplumdan destek alıp almayacağını hesap etmeksizin ortaya çıkmıştı. Plansız bir şekilde hareket eden Hüseyin b. Ali, ortamı, şartlarını, halkın arkasında olup olmayacağını akliselimle hareket etmeden, başına gelen bir takım olaylar sonucunda soğukkanlılığını elden bırakarak isyan teşebbüsünde bulunmuştu.⁵⁶

İsyanın baş göstermesiyle birlikte, önce Abbasilerin Medine'deki temsilcisi konumunda olan valinin evi basıldı ancak evde bulunamadı. Daha sonrasında ise, Mescid-i Nebevî'nin minberine oturan Hüseyin b. Ali, halktan Kur'ân ve Sünnet üzerine biat almayı başardı. Bir sonraki hamlesi de hapishaneleri basarak içindekilerin serbest kalmasını sağlamak oldu. Beytül-mal'i ele geçirdi. Bütün köleleri azad ettiğini ilan etti ve Hüseyin b. Ali'nin etrafına epeyce köle toplandı. Fakat bu sırada bir anda Medinelilerin desteğini kaybetmeye başladı. Nedeni ise, bütün köleleri azad etmek suretiyle köle sahiplerinin tepkisine neden olması idi.⁵⁷

Hüseyin b. Ali, on bir gün kadar Medine'de kaldı. Ancak, halkın ona olan tepkisinden dolayı pek destek bulamadığı gibi halkı mescide çağırma çabasına da halktan kimse kulak asmadı.⁵⁸ Buna rağmen Hüseyin

Muhammed en-Nefz'üz-Zekiyye tarafından gerçekleştirildi, fakat Muhammed (145/762) yılında Abbasi halifesi tarafından öldürüldü. Onun kardeşi İbrahim b. Abdullah Basra'da isyan edince yakalanıp Kufe'de öldürüldü. Hasan b. Ali soyundan gelen Hüseyin b. Ali Medine valisi Abdülaziz b. Abdullah'ın Ali oğullarına yönelik kötü muameleleri yüzünden Halife Hadi zamanında isyan başlattıysa da Fah vadisinde (169/786) yılında öldürüldü. Bu savaştan kurtulan İdris b. Abdullah Kuzey Afrika'da İdrisiler Devleti'ni kurdu. (Yusuf Gökalp, “Zeydiyye”, *D.İ.A.*, 44, s. 330; Mehmet Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 90-95/289-290).

⁵³ İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, (I-XII), Beyrut, 1965; *el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, VI, (çev. Abdullah Köse), Bahar yayınları, İstanbul, 1986. s. 84.

⁵⁴ Bu şahsın aynı ismi taşıyan meşhur Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz b. Mervan ile bir ilgisi yoktur. Abbasilerin o dönem Medine valisi olan bu şahsın şeceresi, Ömer b. Abdülaziz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattab'tır. (Azimli, *Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrisiler*, s. 2).

⁵⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, VI, s. 84.

⁵⁶ Azimli, *Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrisiler*, s. 2.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, VI, s. 86.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, VI, s.86.

b. Ali, Medine'de Abbasilerle savaşarak Medine'yi ele geçirdikten sonra, Mekke'ye yönelerek hacılardan destek almanın peşine düştü. Bunun üzerine dönemin Abbasi halifesi olan Hadi, Hüseyin b. Ali'ye karşı Muhammed b. Süleyman komutasında bir ordu gönderdi. İdrîsîler'in ortaya çıkışını etkileyecek olan bu karşılaşma oldukça önemli bir hale gelecektir. Hüseyin b. Ali'nin az sayıda ordusuyla Abbasi ordusu 170/786 yılında -bugün Şüheda diye anılan ve Mekke ve Medine'yi de içine alan büyük çapta bir alan olan- Fah Bölgesi'nde karşı karşıya geldi.⁵⁹ Abbasiler dört bin süvari ile Hüseyin'in ordusunu kuşattı.

Savaşın Sonuçları

Yapılan savaş neticesinde Hüseyin'in askerlerinin çoğu savaş meydanında öldürüldü. Bir kısmı da hacıların arasına karışarak son anda kurtulmayı başardılar. Savaşın önemli sonuçlarından biri de Hüseyin b. Ali'nin savaş alanında hayatını kaybetmesiydi. Hüseyin b. Ali, Fah Bölgesi'nde hayatını kaybettiği için şairler tarafından Sahibu'l-Fah olarak anılmıştır. Savaşın diğer bir sonucu da yüzden fazla insanın hayatını kaybetmesidir. Bunun yanında, ölen insanların cesetleri yırtıcı kuş ve hayvanlara terk edilmiş ve Hüseyin'in kesilen kafası da halife Hadi'ye gönderilmiştir. Halife Hadi, Hüseyin'in kafasını getirenlere çok sert bir şekilde tepki vererek ve "*Vallahi tağutlardan bir tağutun başını getiriyor gibisiniz. Hâlbuki bu Resulullah'ın torunudur.*" diyerek onları azarlamış ve bu kesik başı getirenlerin mallarına el koymuştur.⁶⁰

İslâm tarihi açısından sonuçları itibari ile son derece elem verici bir hadise olarak karşımıza çıkan işte bu Fah Faciası, Ali oğulları tarihinde Kerbela hadisesinden sonra en şiddetli olaylardan biri olarak telakki edilmektedir. Bu da iki olayın sonuçlarının benzer olmasından ileri gelmektedir.

Burada Hüseyin b. Ali gibi kendisine halife Mehdi tarafından verilen kırk bin dinarı bir anda Bağdat ve Kufe'de dağıtacak kadar cömert ve aynı zamanda takva sahibi birisi, yanındaki yüz kişiyle birlikte katledilmek suretiyle cesetleri vahşi hayvanlara terk edilmiştir. Bu yüzden Ali oğulları için bir anlamda ikinci bir Kerbela Faciası olmuştur. Bunun yanında olumlu bir gelişme olarak Fah Savaşı'nın sonucunda, Abbasi ordusundan kaçarak son anda iki kişi kurtulmuştu. Kaçan bu iki kişi de Nefsüz Zekiy'e'nin kardeşleri idi. Bunlar, zamanla geniş bir coğrafyaya sahip ülkenin her iki ucunda, deyim yerinde ise Abbasilerin korkulu rüyası haline gelmeye başladılar Bu iki kişiden biri olan Yahya b. Abdullah, İslâm dünyasının Doğu ucundaki Deylem'e kaçarak orada Abbasilere karşı bir isyan girişiminde bulundu.⁶¹ Oradaki yöre halkını örgütleyerek Halife Harun Reşid döneminde 176/792 tarihinde isyan etti.⁶² Yahya, bölgede geniş bir halk kitesinin desteğini alınca Abbasi halifesi endişelenmeye başladı ve bazı teşebbüslerde bulundu. Abbasi halifesi öncelikle, Yahya'yı hile ile ele geçirmeye çalışmış, fakat istediği sonucu alamayınca halife Harun Reşid, bu defa, o zamana kadar hiçbir ayaklanmaya gönderilmeyen elli bin kişilik bir sayıda kalabalık bir orduyu en güvendiği adamı ve veziri Fazl el-Bermeki'nin komutasında Deylem'e, Yahya'nın isyanını bastırması için görevlendirmiştir. Fazl ise Yahya'ya para teklif ederek sulha çağırıyordu. Yahya kendisine yapılan sulh teklifine karşı "*Eğer Halife Harun Reşid, kadılar, fakihler, âlimler ve Haşimoğulları ileri gelenleriyle beraber iken bizzat kendi el yazısı ile eman yazar ve yollarsa o zaman teslim olabileceğini*" bildirdi. Harun Reşid, bunun üzerine Yahya için kendi eliyle bir eman mektubu yazdı. Emanname için Fıkıhçıları ve Haşimilerin önde gelenlerini şahit tuttu. Harun Reşid, Fazl ve adamlarını, bu emannameyi birçok armağanlarla birlikte Yahya'ya teslim etmeleri için gönderdi. Fazl ve adamları bu görevi yerine getirdiler, emannameyi ve armağanları Yahya'ya teslim ettiler. Sonra kendisini alıp Bağdat'a getirdiler. Harun Reşid, ona iyi davranarak, ona ikram ve ihsanda bulundu. Kendisine bol miktarda armağanlar ve bağışlar verdi.⁶³ Sonra Harun Reşid, Yahya b. Abdullah'ı serbest bıraktı ve ona 100.000 Dinar verdi. Anlatıldığına göre onu

⁵⁹ Azimli, *Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrîsîler*, s. 3; Muhammed Rezuk, "İdris I", *DİA*, XXI, s. 480.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil*, VI, s.86-87. Azimli, *Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrîsîler*, s. 3.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil*, VI, s. 112; İbn Kesîr Ebu'l-Fida, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (774/1372-1373) (I-XIV), (thk. Ahmed Ebû Mühlîm-Ali-Necîb Atvî-Fuad es-Seyyid-Mehdi Nasıruddin-Ali Abdü's-Satîr), (*Büyük İslam Tarihi*), X, (çev: Mehmet Keskin), Çağrı yayınları, İstanbul, 1995., s. 281.

⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil*, VI, s.115-116.

⁶³ İbn Kesîr, *El-Bidaye*, X, s. 282.; Azimli, *Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrîsîler*, s.4.

bir günden az bir süre veya başka bir rivayette ifade edildiğine göre, üç gün süre ile hapiste tutmuştu. Harun Reşid'ten ona ulaşan paraların toplamı 400.000 Dinar oldu. Bundan bir ay sonrasına kadar yaşadı. Sonra vefat etti.⁶⁴ Bir başka rivayete göre de, eman verildikten sonra tekrar hilafet iddiasına başladığı iddia edilerek tutuklandı ve hapiste öldü.⁶⁵

Fah Savaşı'nda Abbasilerden kaçarak kurtulan diğer bir kişi ise, Yahya'nın kardeşi olan İdris b. Abdullah'tır. Bu isyan neticesinde ağır bir yenilgiye uğratılan İdris b. Abdullah, kölesi Raşid (veya Vazih) adında birinin sadakat ile gösterdiği büyük gayret ve yardım ile önce Mısır'a kaçmıştı.⁶⁶ Daha sonra buradan da bir posta memurunun yardımıyla Fas ve Tanca bölgesine geçti. İdris'in burada, bir alevi soyundan geliyor olmasının kendisine kazandırmış olduğu itibar sayesinde İshak b. Muhammed gibi Kuzey Fas'taki bazı Zenata Berberi liderleri onu hükümdar olarak tanıdılar.⁶⁷ Mağrib'te davasını anlatmak ve insanları etrafına toplamak maksadıyla Berberi kabilelerin liderleriyle görüşerek kısa zamanda ilgi odağı haline gelmeyi başardı.⁶⁸ İdris, Auraba'lar ve liderleri olan İshak tarafından ziyadesiyle iyi bir muamele ile karşılanarak Ulila (Uolubilis)'ya yerleşmişti. Bölgeye çabuk adapte olan İdris, kısa bir süre sonra kendisini mali, cihad ve askeri gelir işlerinin başkanı olarak tanıtmıştı.⁶⁹ Kendisi Mağrib (Morocco)⁷⁰'te yaklaşık iki asır kadar süren (788/974) bir hükümdarlık idaresi kurmaya muvaffak olmuştu.⁷¹ Daha sonraki başşehirleri Fas (el-Mağrib)'in dört bir tarafında İslâmiyet'in yayılmasında büyük gayret gösteren İdrîsiler⁷², böylece Şiiilerin tarihte kurdukları ilk hanedan olma ayrıcalığını yakalamıştır.

Sonuç

Müslümanlar tarafından Kuzey Afrika topraklarına ilk defa Hz. Ömer zamanında seferler düzenlendi. Bölgenin hilafet merkezinden uzak olması, doğal şartları vb. sebeplerden dolayı yaklaşık yarım asrı aşan bir fetih hareketinin neticesinde bölgede İslamiyet yayılmaya başladı. İslamiyet'in bölgeye yerleşmesinde Ukbe b. Nafi, Ebu'l-Muhacir Dinar ve Zübeyr b. Kays gibi önemli komutanlar, bölgedeki diğer yerlerin fethedilmesinde ve İslamlaşmasında fevkalade etkili oldular. Bu süreçte bölgede görev yapan valilerin tutumu da etkili olmuştur. Bu dönemde, bölge halklarının ekseriyetini oluşturan Berberilere adil bir şekilde davranan ve onların Müslüman olmalarında katkıları bulunan valiler olduğu gibi, aksi tutum ve davranışlar içinde bulunan valiler de olmuştur. İşte, Abbasi halifeleri ve onların valileri zaman içerisinde bölge halkına özellikle Haricilere zulüm siyaseti izlemeleri tepkilere sebebiyet vermiştir. Bundan ötürü bölgede Abbasilere karşı muhalefet hiç eksik olmadı. Çeşitli karışıklıklar ve isyanlar nedeniyle Abbasilerin bölge üzerindeki etkinliği gittikçe azalmaya başladı. Başta Ali oğulları ve taraftarları (Şia), olmak üzere, Hariciler ve çeşitli Arap kabileleri, Abbasi halifeliğine karşı isyan etmişlerdir.

Bu isyanların çoğunluğu başarısızlıkla sonuçlansa da, bazıları neticesinde de adları günümüze kadar ulaşan devletler kurulmuştur. İdrîsiler Devleti de Abbasiler'in zulmüne karşı çıkarılan bir isyan olan Fah Vak'ası (bazı tarihçilerin ifadesine göre, ikinci Kerbela hadisesi) neticesinde Hz. Ali'nin soyundan İdris b. Abdullah tarafından Mağrib (kuzey Afrika) bölgesinde kuruldu. Berberi kabilelerin desteği ile Kuzey Afrika'nın Mağribü'l Aksa bölgesinde kurulan İdrîsiler Devleti, 172/375 (788-974/985) yılları arasında hüküm sürmüştür.

Kaynaklar

⁶⁴ İbn Kesir, *El-Bidaye*, X, s. 283.

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil*, VI, s.115-116.

⁶⁶Bkz. İbnü'l İzâri, Muhammed el-Merâkeşî, 695/1295), *Kitâbu'l-Beyâni'l-Muğrib fi Ahbâri Endelüs ve'l-Mağrib*, I, (thk. G.S. Colin-I. Lewi Propençal), Leiden, 1948, s.83, vd.

⁶⁷ Clifford Edmund Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi (Kronoloji ve Soy Kütüğü el Kitabı)*, (çev: Erdoğan Merçil; Mehmet İpşirli), Oğuz yayınları, İstanbul, 1980, s. 25; Hayati Ülkü, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi*, Çile yayınları, VI. Baskı, İstanbul, 1984, s. 652; Şaban Öz, *İslam Tarihi*, II. Baskı, Çizgi yayınları, 2013, s. 147;

⁶⁸ Muhammed Rezuk, "İdris I" *DİA*, XXI, s.481; İsmail Ceran, *Fas Tarihi*, TTK yay., Ankara, 2012, s. 46.

⁶⁹ Brignon, "İdrîsiler", *D.G.B. İ.T*, V, s. 312.

⁷⁰ Lewis, *The Arabs in History*, s.104.

⁷¹ İsmail Killoğlu, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, Hikmet yayınevi İstanbul, 1988 s.128, v.d.

⁷²Yılmaz Öztuna, *İslam Devletleri*, I, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1989, s. 209.

- Adıgüzel, Adnan. *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahidler (Kuruluş Dönemi)*, Araştırma yayınları, Ankara, 2011.
- Azimli, Mehmet. "Ehl-i Beyt'in Kurduğu ilk Devlet: İdrîsîler", *Dicle üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, 2003, 1-14.
- , Mehmet. *Abbasi Dönemi Şii Karakterli İsyenlar*, Konya, 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Brignon, Jean. "İdrîsîler", *D.G.B. İ.T*, V, İstanbul, 1986-1990, 310-331.
- Bosworth, Clifford Edmund. *İslam Devletleri Tarihi (Kronoloji ve Soy Kütüğü el Kitabı)*, (çev: Erdoğan Merçil; Mehmet İpşirli), Oğuz yayınları, İstanbul, 1980.
- Ceran, İsmail. *Fas Tarihi*, TTK yay., Ankara, 2012.
- Çelebi, Ahmet. et-Tarihu'l-İslami ve'l-Hadaratü'l-İslamiyye, *D.G.B. İ.T*, III, Çağ yayınları, İstanbul, 1986.
- Gökalp, Yusuf. "Zeydiyye", *D.İ.A.*, 44, s. 328-331.
- Hasan, Masudul *History of Islam (Classical Period 571-1258 C.E)*, Islamic Publications, Lahore, 1987.
- İbn Kesîr. Ebu'l-Fida, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, (774/1372-1373) (I-XIV), (thk. Ahmed Ebû Mülhum-Ali-Necîb Atvî-Fuad es-Seyyid-Mehdi Nasıruddin- Ali Abdü's-Satir), *Büyük İslam Tarihi*, X, (çev: Mehmet Keskin), Çağrı yayınları, İstanbul, 1995.
- İbnü'l-Esîr. İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kamil fi't-Tarih*, (I-XII), Beyrut, 1965; *el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, VI, (çev: Abdullah Köse), Bahar yayınları, İstanbul, 1986.
- İbnü'l-İzarî. Muhammed el-Merâkeşî, 695/1295), *Kitâbu'l-Beyânî'l-Muğrib fi Ahbâri Endelüs ve'l-Mağrib*, I-II, (thk. G.S. Colin-I. Lewi Propençal), Leiden, 1948.
- Kıllıoğlu, İsmail. *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, Hikmet yayınevi İstanbul, 1988 s.128, v.d.
- Kapanşahin, Muhittin. *Ağlebiler (800-909)*, Yalın yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Lewis, Bernard. *The Arabs in History*, Oxford University Press, New York, 1993.
- Öz, Şaban. *İslam Tarihi*, II. Baskı, Çizgi yayınları, 2013.
- Öz, Mehmet. *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, (s. 90-95/289-290).
- Özaydın, Abdülkerim. "Ağlebiler", *DİA.*, I, 475.
- Öztuna, Yılmaz. *İslam Devletleri*, I, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1989.
- Rezuk, Muhammed." İdrîs I", *DİA*, XXI.,İstanbul, 1995, 480-481.
- , Muhammed," İdrîs I", *DİA*, XXI.,İstanbul, 1995, 480-481.
- Ülkü, Hayati, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi*, VI. Baskı, Çile yayınları, İstanbul, 1982.
- Yazılıtaş, Nihat. *Fatimî Devleti Tarihi*, Kriter yayınları, İstanbul, 2010.
- , Nihat. *Fatimî Devleti'nde Türkler*, T.T.K, Ankara, 2009.
- Zorlu, Cem. *Abbasilere Yönelik Dini ve Siyasi İsyenlar*, Ankara, 2001, 218 vd.